

ЯДЕРНИЙ ЧИННИК У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ АДМІНІСТРАЦІЇ ПРЕЗИДЕНТА США Б. КЛІНТОНА (1993–2000 рр.)

90-ті роки ХХ століття стали важливим етапом становлення нового світоустрою в умовах проголошення завершення ери «холодної війни», а США — державою, що найбільше впливала на цей процес. Зовнішньополітична діяльність адміністрації президента Б. Клінтона здійснювалась в складних умовах, коли політична, соціальна й економічна ситуація у світі стрімко змінювались. За таких умов адміністрації Клінтона вдалося виробити ефективний зовнішньополітичний курс, спрямований на підтримку демократії та ринкових відносин у світі. Визначення зовнішньополітичних пріоритетів діяльності для команди президента Б. Клінтона було однією з найскладніших проблем, адже їм довелося працювати в якісно нових і незвичних для американської дипломатії умовах.

США не приховують, що одним з дієвих засобів забезпечення процвітання американської нації є військова міць держави, яка, в свою чергу, залежить від пріоритетності ядерної зброї, як невід'ємної складової американського політичного лідерства в умовах постбіполярного світу. Тому одним із важливих напрямків зовнішньої політики США постали відносини з незалежною Україною, що успадкувала величезний арсенал (17%) ядерної зброї колишнього СРСР. Сполучені Штати зіграли ключову роль у позбавленні України ядерного потенціалу і, водночас, у наданні їй гарантій від імені держав-членів ядерного клубу.

Історіографічною базою даного дослідження стали праці провідних вітчизняних та зарубіжних істориків, а також політологів: Б. Канцелярука¹, Є. Камінського, А. Дашкевича², Д. Складенка³, В. Іноземцева⁴, І. Дудко⁵, В. Вакулича⁶, Р. Кейгана⁷, А. Уткіна, В. Любецького⁸, С. Галака⁹, В. Чумака¹⁰ та А. Зленка¹¹. В роботах українських фахівців досліджено різні аспекти міждержавної діяльності адміністрації президента Б. Клінтона. Українські дослідники відзначають, що підтримка демократизації та формування вільних ринкових відносин у нових незалежних країнах, які були одним із пріоритетних напрямків діяльності адміністрації Б. Клінтона, варто віднести до успіхів Сполучених Штатів. Позитивно оцінюються спроби мирного врегулювання конфліктів, що здійснювались адміністрацією президента протягом 1993–1995 років та політика щодо фінансової підтримки економічно відсталих країн. Разом з тим, критику з боку істориків та політиків викликала проросійська політика Держдепартаменту США у перші роки президентства Б. Клінтона та тиск на колишні радянські республіки з вимогою відмовитися від ядерної зброї¹².

На думку А. В. Дашкевича, в процесі формування зовнішньополітичної доктрини Клінтона прагматична мета була превалюючою: аналіз реалій політичної ситуації у країні та світі визначав зміст програмних документів¹³. Політика США на міжнародній арені протягом 90-х років ХХ століття визначалася пріоритетами внутрішніх політичних процесів держави.

Американську ядерну політику постбіполярної доби досліджував В. М. Чумак в монографії «Ядерна стратегія США: від перевершення до нерозповсюдження»¹⁴. Автор здійснює ретроспективний аналіз процесу ядерного роззброєння Україною у контексті ядерної стратегії США та наводить визначальні чинники денуклеаризації* країни.

Український історик Є. Камінський цілком слушно зауважує, що «в епоху президенства Б. Клінтона політична стратегія щодо України мала яскраво виражений проамериканський контекст: практичне сприяння економічному розвитку та прискоренню реформування політичної системи в Україні займало другорядне місце, скажімо, на тлі зусиль не допустити порушення принципу нерозповсюдження засобів масового знищення»¹⁵.

Вагомим науковим дослідженням зазначеної теми є стаття Г. Перепелиці, в якій здійснено досить глибокий критичний аналіз процесу ядерного роззброєння України та його наслідків для національної безпеки¹⁶.

Проблему нерозповсюдження ядерної зброї у міжнародних відносинах розглядає дослідник С. П. Галака, і акцентує увагу на питанні політики ядерних держав у галузі щодо її нерозповсюдження та шлях України до без'ядерного статусу¹⁷.

Проте, проблема формування та стратегічної спрямованості зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів часів президентства Б. Клінтона досі не знайшла комплексного висвітлення в українській історіографії.

Мета статті полягає у визначенні, на основі аналізу наукових досліджень вітчизняної та зарубіжної історіографії, пріоритетних напрямків, процесу формування та шляхів реалізації зовнішньополітичного курсу адміністрації Б. Клінтона щодо ядерної зброї, зокрема її скорочення, а згодом і ліквідації колишніми радянськими республіками.

У доповіді президента США Б. Клінтона «Стратегія національної безпеки «Розширення та задіяність»? чітко сформульовано зовнішньополітичну концепцію головної стратегії американської адміністрації, а також її ключові положення в практичному розумінні політико-правового документа: «Таким чином, наша стратегія національної безпеки заснована на розширенні співтовариства ринкових демократій з одночасним стримуванням та обмеженням спектру загроз нашій нації, нашим союзникам

* Денуклеаризація – повне або часткове ядерне роззброєння.

і нашим інтересам... Трьома центральними компонентами нашої стратегії задіяності та розширення, що покликані забезпечити досягнення цієї ключової мети, є: 1) зусилля щодо підвищення безпеки шляхом підтримання високих оборонних можливостей та застосування ефективної дипломатії задля реалізації спільних заходів у сфері безпеки; 2) робота з освоєння закордонних ринків і сприяння глобальному економічному зростанню; 3) сприяння демократії за кордоном»¹⁸.

У розвиток стабільного поступу Б. Клінтона на шляху від виваженої поведінки у світі до активного інтервенціонізму наведемо кілька суттєвих прикладів. Зокрема, у президентському доктринальному зверненні до Генеральної Асамблеї ООН він наголошує на «співробітництві з колишніми супротивниками», новим кроком щодо «стримування розповсюдження», «контролю за матеріалами для виготовлення ядерної зброї», «недопущення розповсюдження балістичних ракет» і «заручення підтримкою наших колишніх супротивників у боротьбі з розповсюдженням»: «На разі Сполучені Штати співпрацюють з Росією, Україною та Білоруссю, аби опустити цей меч та надійно закрити його в сейфі... Ми маємо знайти способи контролю за цією зброєю та зменшити кількість країн, які нею володіють, шляхом підтримки та зміцнення МАГАТЕ, а також іншими необхідними заходами... Ми маємо намір «вплести» його (нерозповсюдження) в матерію всіх наших зв'язків з націями та організаціями всього світу. Ми намагаємось створити такий світ, де існуватиме сильний тиск на користь нерозповсюдження, і водночас — дедалі кращі можливості для відкритого доступу до технологій для тих країн, які живуть за міжнародно визнаними правилами»¹⁹.

Практичним кроком щодо втілення стратегії Клінтона в сфері ядерної політики став Договір про скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО-1) між СРСР і США, підписаний 31 липня 1991 р. Попередником Б. Клінтона на президентській посаді республіканцем Дж. Бушем-старшим був покладений початок низці угод між двома державами. Ніколи ще в повоєнний час процес ядерного роззброєння не йшов такими швидкими темпами, як в останні десятиліття ХХ ст. Договором передбачалося, що протягом семи років після вступу його в дію обидві сторони скоротять кількість своїх ядерних боеголовок до 6000 одиниць. На момент підписання Договору Радянський Союз мав 10 271 ядерний боезаряд, США — 10 371. З 6000 одиниць ядерних головок згідно з Договором кожна із сторін може розміщувати не більше, ніж 4900 одиниць на міжконтинентальних ракетах і 1100 одиниць на балістичних ракетах для рухомих комплексів²⁰.

На момент розпаду СРСР на території України було зосереджено величезний ядерний потенціал, що був складовою частиною радянського ядерного потенціалу. Стратегічні ядерні сили, розміщені на території України, станом на вересень 1990 року становили 176 балістичних ракет шахтного базування із 1828 ядерними боезарядами та 44 стратегічних

бомбардувальників, здатних нести 588 крилатих ракет²¹. Окрім власне ядерної зброї, на території України знаходились ключові підприємства та конструкторські бюро, задіяні у реалізації радянського ядерного потенціалу. Серед них виділялись дніпропетровські КБ «Південне» та завод «Південмаш», що розробляли та виготовляли найпотужніші у світі міжконтинентальні балістичні ракети, здатні донести 10 боезарядів сукупною вагою до 7 600 кг на відстань до 11 000 км²².

Заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень України Анатолій Шевцов вважає: «Україна мала технічну можливість взяти управління цією зброєю на себе і стати правонаступником СРСР у якості держави з ядерним статусом. Але уряд і парламент України зробили свій вибір на користь без'ядерного статусу і необхідно було знайти вихід із ситуації, що склалася»²³.

Поява одразу чотирьох правонаступників радянської ядерної спадщини викликала неабияке занепокоєння з боку США і Росії. Першочергова мета США у сфері контролю над ядерними озброєннями колишнього СРСР полягала в тому, щоб змусити Казахстан, Білорусь і Україну стати без'ядерними державами, вивести з їх території стратегічну й тактичну ядерну зброю і надати їм можливість самим розробити процедуру та механізми реалізації Договору СНО-1²⁴.

Угода про подальше скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-2) був укладений між Росією і США 3 січня 1993 р. та став естафетною паличкою, переданою адміністрацією Дж. Буша новій «команді» Б. Клінтона в сфері ядерного роззброєння. Його підписанню передувала рамкова домовленість, досягнута у червні 1992 р. між президентами Росії та США, про подальше скорочення стратегічних наступальних озброєнь. Цей договір закріплював нову стратегічну ситуацію, що склалася у світі після розпаду СРСР. Незважаючи на те, що Росія була правонаступницею ядерної спадщини СРСР, їй належало 69,4% (7133 ядерних боезаряди) колишнього ядерного радянського потенціалу, Україна – 17% (1656 одиниць), Казахстан – 13% (1410 одиниць), Білорусь – 0,6% (74 одиниці)²⁵.

Оцінюючи цей період боротьби за оптимальне вирішення ядерного питання, президент України Л. Кравчук зазначав, що з приходом у Білий дім Білла Клінтона «нова американська адміністрація була готова переорієнтувати свою «пострадянську» зовнішню політику в бік України». США висловили готовність виступити фактичним посередником у суперечці Москви і Києва щодо ядерної зброї, що підтвердили під час візитів до Києва заступник держсекретаря Струоб Телбот та керівник Пентагону Лес Еспін²⁶.

18 листопада 1993 року Верховна Рада України прийняла Постанову про ратифікацію Договору про СНО та Лісабонського протоколу. Верховна Рада рекомендувала Президентові України та виконавчій владі провести переговори щодо питань, які мають принципове значення для виконання Україною Договору, а також затвердити програму ліквідації

стратегічних ядерних наступальних озброєнь. При цьому головні зусилля президента та Уряду було спрямовано на отримання з боку США, Росії та інших ядерних держав гарантій національної безпеки і належної фінансової та технічної допомоги з метою ліквідації ядерної зброї, на отримання компенсації за вартість високозбагаченого урану, що міститься в усіх ядерних боезарядах. Завдання української дипломатії в той час полягало в тому, щоб уникнути можливої політичної та економічної ізоляції України через негативну реакцію світової спільноти на дану Постанову Верховної Ради, зокрема на її застереження щодо ратифікації Договору про СНО та Лісабонського протоколу та неприєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Для розблокування цієї проблеми було знайдено формулу тристоронніх переговорів з США та Росією, в ході яких у Києві, Вашингтоні та Москві було досягнуто компромісу, суть якого викладено в Тристоронній заяві Президентів України, США та Росії від 14 січня 1994 року. Як зазначає у своїх мемуарах активний учасник тих подій, міністр закордонних справ України, А. М. Зленко²⁷, особливе політичне значення мало підтвердження, що Україна, США і Росія співпрацюватимуть між собою як повноправні та рівні партнери. Реакція за кордоном на укладення заяви була жвавою і дуже позитивною. Держсекретар США Уоррен Крістофер привітав позицію України, але додав, що угода укладена на вигідних для України умовах: компенсація за високозбагачений уран тощо. Проте найголовніше, за його словами, було інше: «Україна ніколи не зуміє повністю ввійти в співдружність націй, ніколи не буде повноправним торговим партнером, якщо не стане виконувати свої зобов'язання позбутися ядерної зброї»²⁸.

Еволюція американських підходів до проблеми ядерних озброєнь знайшла своє відображення і закріплення в документах вищого політичного і військового керівництва США. Було проголошено початок перегляду ядерної політики, в ході якого ставилося завдання комплексно дослідити увесь спектр питань, пов'язаних із станом та напрямками розвитку американських ядерних сил²⁹.

В доповіді президента Сполучених Штатів Конгресу з питань стратегії національної безпеки підкреслювалось, що завершення холодної війни фундаментально змінило імперативи американської політики національної безпеки. «Основний виклик безпеці протягом минулого півстоліття — стримування комуністичної експансії — зник», — зазначив Б. Клінтон³⁰. В цих умовах, на думку міністра оборони США Л. Еспіна, Америка, «як єдина наддержава повинна визнати свій особливий статус та враховувати його при визначенні структури ядерних сил та принципів їх застосування»³¹.

Основні принципи ядерного стримування в нових умовах були сформульовані в доповіді «Огляд ядерної ситуації», яку підготувало військово-політичне керівництво Вашингтону у вересні 1994 р., а також в щорічній доповіді міністра оборони президенту і конгресу США

за 1995 р., де було оголошено про завершення перегляду ядерної стратегії³².

У відповідності до висновків цих документів, Вашингтону не рекомендувалося робити будь-яких кроків щодо скорочення свого ядерного арсеналу нижче за рівень, передбачений Договором СНО-2. Окрім того, акцентувалась увага на необхідності підтримати можливість його швидкого збільшення на випадок, якщо до влади в Росії прийде уряд, не лояльний до Сполучених Штатів, або буде зірваний впроваджуваний процес скорочень ядерної зброї³³. В основу модернізації стратегічних наступальних сил США був покладений принцип «відтворення», який У. Перрі назвав «страховим заслоном на випадок різких змін політичної ситуації в Росії»³⁴. Цей принцип полягав у виборі таких напрямів розвитку стратегічних наступальних сил, характерів та строків його скорочення, які дозволять на будь-якому етапі збільшити кількість стратегічних ядерних боєприпасів.

Подальші перспективи розвитку американських стратегічних ядерних сил були визначені в президентській директиві PDD-60 (Presidential Decision Directive), підписаній Клінтоном в листопаді 1997 р. В даному документі була відображена позиція військово-політичного керівництва Вашингтону щодо питання про можливість виникнення ядерної війни, її очікуваних масштабів, цілей та способах ведення. Документ містив рішення про суттєве скорочення кількості стратегічних цілей на території Росії. Важливим було положення про те, що можливим об'єктом ядерного удару можуть стати деякі неядерні держави Третього світу, що прагнуть володіти хімічною або бактеріологічною зброєю та погрожують її застосуванням³⁵. Але, не зважаючи на всі зміни на міжнародній арені, Росія на той час все ще залишалася в списку основних потенційних противників США.

На зустрічі президентів Росії і США в березні 1997 р. в Гельсінки було прийнято спільну заяву про параметри майбутніх скорочень ядерних озброєнь. Американці, вимагаючи зустрічних кроків в питанні створення систем ПРО, пішли на важливі поступки, фактично погодившись на продовження строку виконання Договору СНО-2 на п'ять років, тобто до 31 грудня 2007 р. Згідно спільній заяві, сторони зобов'язалися без затримок приступити до переговорів щодо СНО-3 після вступу в силу Договору СНО-2. Важливим виглядає той факт, що сторони домовилися про основні умови договору СНО-3. Був зроблений крок на зустріч подальшого розмежування систем тактичної і стратегічної ПРО. Б. Єльцин і Б. Клінтон дійшли згоди про включення в контекст Договору по ПРО України, Білорусії та Казахстану³⁶.

Таким чином, з приходом до влади адміністрації Б. Клінтона почався новий етап з модернізації Сполученими Штатами протиракетних оборонних систем. Американська політика була спрямована на надання Договору по ПРО багатостороннього характеру (шляхом визнання його учасниками держав- правонаступниць СРСР) і в той же час

внесення до нього поправок, які б розмежували стратегічні і тактичні системи ПРО.

13 травня 1993 р. міністр оборони США Л. Еспін офіційно оголосив про припинення робіт над проектом Стратегічної оборонної ініціативи (СОІ) та повідомив про створення «Організації з протиракетної оборони» (Ballistic Missile Defense Organization), яка продовжила наукові розробки в протиракетній сфері³⁷. У відповідності з завданнями, які були поставлені перед адміністрацією Б. Клінтона, пріоритети в розробках по ПРО помітно змістились в напрямку тактичної ПРО.

Потрібно сказати, що до середини 1990-х років в самих Сполучених Штатах аналітики та експерти все голосніше стали говорити про Стратегічну оборонну ініціативу, які були прихильниками розміщення не тільки систем ПРО ТВД (театр військових дій), але й стратегічної ПРО. Вони пропонували перейти на це в порушення Договору по ПРО, не дивлячись на заперечення Росії. Ці положення отримали широке висвітлення в пресі та вагоме політичне звучання після переконливої перемоги Республіканської партії на проміжних виборах в конгрес США у листопаді 1994 р. Під тиском республіканської більшості в Конгресі адміністрація Б.Клінтона в лютому 1995 р. прийняла так звану «програму 3 + 3». У березні 1995 р. голова Пентагону У. Перрі сформулював цю нову стратегію адміністрації в області національної системи ПРО (НПРО). Він заявив: «Ми розробили програму технологічної готовності для НПРО за тимчасовим графіком 3 + 3. Це означає три роки наукових досліджень та конструкторсько-дослідницьких розробок зі створення обмеженої системи ПРО, а потім ще три роки — на реальне розгортання такої системи»³⁸.

Поворотним пунктом політики США щодо створення протиракетних систем став січень 1999 р., коли США запропонували Росії розглянути можливість нових поправок до Договору. Таким чином, Вашингтон відступив від своєї попередньої позиції, яка полягала в необхідності збереження Договору в його попередній редакції. Адміністрація Клінтона відкрито і недвозначно заявила про підтримку програми розвитку та розгортання системи ПРО на території США, яка йшла в розріз з положеннями Договору по ПРО.

23 липня 1999 р. президент США підписав закон «Про національну протиракетну оборону», який підтвердив намір реалізувати розгортання системи ПРО на території держави, як тільки це дозволить рівень технологій. З цього моменту стало зрозуміло, що у Вашингтоні не залишилось серйозної політичної сили, здатної забезпечити збереження Договору, і що рішення про розгортання національної системи ПРО прийнято.

Що стосується удосконалення міжнародних режимів нерозповсюдження ядерної зброї і ракетних технологій, то політика США на початку 1990-х років була спрямована на розширення числа учасників і закріплення режиму нерозповсюдження ядерної зброї та діючих в його рамках міжнародних договорів. Головним напрямком стало забезпечення продовження ДНЯЗ в ході конференції по розгляду дій Договору в 1995 р.

Враховуючи зміщення акцентів у зовнішній політиці та оборонній сфері в бік збільшення активності протидії розповсюдженню, США були вимушені переглянути свій традиційно негативний підхід до повного припинення ядерних випробувань. Причина цього полягає в тому, що після закінчення американсько-радянського протистояння на рубежі 1990-х років необхідність боротьби з розповсюдженням ядерної зброї стала центральним фактором формування американського підходу до заборони ядерних випробувань. Після підписання Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань 24 вересня 1996 р. центр тяжіння багатосторонніх зусиль у сфері контролю над ядерними озброєннями перемістився на досягнення домовленості про заборону виробництва стратегічних матеріалів, які піддаються розщепленню (ЗМР) для військових цілей, посиленні інспекційного режиму МАГАТЕ та удосконаленні процедур експортного контролю в рамках Групи постачальників ядерних матеріалів (Міжнародний режим експортного контролю)³⁹.

Багато в чому політика Вашингтону в сфері нерозповсюдження була спрямована на «порогові» держави. Серед них виділялась група так званих «держав-паріїв» (насамперед, Ірак, Іран, КНДР), які проводили неприязну Сполученим Штатам політику. Для примушення цих держав до дотримання режиму нерозповсюдження, на думку Вашингтона, допускались і заходи військового характеру.

Відомий американський політолог, визнаний фахівець з геополітики З.Бжезінський звертає увагу на здобуток адміністрації президента Б.Клінтона в тому, що: «Україну вдалося переконати розірвати підписаний в останні дні Радянського Союзу контракт з Іраном про будівництво ядерного реактора в Бушері. Проте Сполучені Штати надалі не виконали своєї обіцянки про компенсації українському заводу в Харкові, якому довелося відмовитися від будівництва реактора в Ірані. Це питання ще більше ускладнилося на початку 1995 року, коли Росія домовилася з Іраном про завершення частково вже збудованого об'єкта»⁴⁰. Результатом таких кроків був перехід гонки за стратегічну перевагу, яка породжувала загрозу безпеці, в стан більш передбачуваного стабільного рівня протистояння.

Одним із активних прибічників ідеї насадження дотримання норм нерозповсюдження і покарання порушників став колишній міністр оборони США Еспін. Під його керівництвом на основі президентської директиви PDD-13 в 1993 р. в Пентагоні була розроблена «Оборонна ініціатива з контррозповсюдження» (Defense Counterproliferation Initiative)⁴¹, яка стала частиною загального процесу реорганізації збройних сил. Розглядаючи розповсюдження ЗМЗ (зброя масового знищення) як нову загрозу національній безпеці США, Л. Еспін підкреслював, що її характер, наявність ЗМЗ у опозиційних Вашингтону режимів, ставить питання про перегляд американської ядерної політики.

Оборонна ініціатива з контррозповсюдження була покликана вирішити два завдання — попередження та захист, що, як вважали її автори, повинно бути більш дієвим при вирішенні проблеми. В основі політики «контррозповсюдження» лежало аналітичне повідомлення, що на відміну від СРСР, нові власники ядерної зброї можуть виявитися неопступливими до традиційного ядерного стримування з боку США. За словами Еспіна, Сполучені Штати «змогли впоратися з радянською ядерною загрозою за допомогою традиційного стримування, але немає жодної гарантії, що воно і в майбутньому залишиться ефективним засобом у боротьбі з загрозою, яка виходить від поширення ядерної зброї»⁴².

Основна причина висування Вашингтоном розповсюдження ЗМЗ в якості головної загрози національній безпеці США по завершенню холодної війни полягає в тому, що поява цієї зброї в руках все більшої кількості держав суттєвим чином обмежує претензії Сполучених Штатів на світове лідерство, звужує спектр можливих дій для розширення регіональних проблем на вигідних для себе умовах.

Зміна географії загроз національній безпеці США привела до створення 1 листопада 1998 р. в Пентагоні нового відомства — Управління зі зменшення загрози (Defense Threat Reduction Agency). Його основним завданням стала протидія процесам поширення зброї масового знищення. Створення Управління стало додатковим підтвердженням вагомості проблем нерозповсюдження в ядерній політиці.

Отже, розгляд політики США в ядерній сфері в останньому десятиріччі ХХ ст. спонукає до висновку про вагомості зрушення пріоритетів Вашингтону в цьому питанні.

Адміністрація Білла Клінтона з перших днів своєї діяльності постійно розглядала проблему нерозповсюдження ядерної зброї серед своїх зовнішньополітичних пріоритетів. Першочерговим завданням Сполучених Штатів у галузі нерозповсюдження залишалась необхідність досягти приєднання Білорусі, Казахстану та України до ДНЯЗ (Договір про нерозповсюдження ядерної зброї) як держав, що не володіють ядерною зброєю і безпечно її вивезення до Росії та виконання ними Договору СНО.

Адміністрація президента США Б. Клінтона проголосила новий підхід до проблем безпеки, особливо щодо колишніх супротивників і потенційних загроз. Завдання полягало в зближенні та інтеграції щодо вироблення спільних підходів на шляху до запровадження заходів щодо нерозповсюдження ядерної зброї, її поетапного скорочення. Україна стала частиною американської стратегії в загальноєвропейському регіоні. Політика посередництва виявилася більш продуктивною для США, оскільки вона дала змогу досягти головного — реалізації американських інтересів, пов'язаних з ядерною зброєю України.

Не маючи міжнародних гарантій безпеки й поступаючись Росії в економічному та воєнному потенціалі, Україна використовувала як засіб своєї безпеки фактор «ядерного роззброєння». Така політика збігалася з інтересами США, які на той час прагнули усунути головну перешкоду на шляху до повної реалізації договорів про скорочення ядерної зброї СНО-1 і СНО-2. Значною мірою така мета сформувала погляд США на Україну через призму «ядерної зброї». Такий підхід відрізнявся наміром Вашингтона вирішити українську «ядерну проблему» методами тиску, переконань та запевнянь. Неможливість вирішити проблему такими методами змусила США переглянути свої позиції щодо України, яка в подальшому стала сприйматись ними не лише як сховище ядерної зброї, а і як країна, що має велике геополітичне значення у Європі.

Політика посередництва стала продуктивною для США, оскільки вона дала змогу досягти головного — реалізації національних інтересів, пов'язаних з ядерною зброєю України. Діяльність адміністрації Б. Клінтона щодо нерозповсюдження ядерної зброї була досить результативною. До її здобутків варто віднести й досягнення ключових домовленостей щодо вивезення ядерної зброї з України. Зиск українських політиків щодо можливої відмови від ядерної зброї насправді мав на меті спробу використати її розташування на території України як фактор торгу та отримати якомога більше переваг перед тим, як відмовитись від неї. Проте, аналізуючи дану ситуацію сьогодні, можна прийти до висновку, що економічна допомога, яку Україна отримала відмовившись від ядерного статусу, була недостатньою для задоволення тих потреб та покриття витрат, які постали перед нашою державою внаслідок цього складного процесу.

¹ Канцелярук Б. І. Східноєвропейська дилема Америки — К., 1995. — С. 132–137.

² Дашкевич А., Камінський Є. Політика США щодо України: Витоки. Концептуальні основи. Практична еволюція. — К., 1998. — С. 426–429.

³ Скляренко Д. В. Трансформація європейської політики США після завершення холодної війни // Автореферат дисертації на здобуття наук. Ступеня к.п.н. — Київський національний університет імені Т. Шевченка. — К., 2004. — С. 86.

⁴ Иноземцев В., Кузнецова Е. Возвращение Европы. Объединенная Европа на пути к лидерству в мировой политике // Мировая экономика и международные отношения № 4, 2002. — С. 7–11.

⁵ Дудко І. Д. Національні інтереси США у постбіполярному світі: Монографія. — К.: КНЕУ, 2003. — С. 64.

⁶ Вакулич В. Відносини США та ЕС і перспектива розширення інтеграційного процесу в Європі — Кіровоград, 2000. — С. 7–18.

⁷ Кейган Р. О рае и силе: Америка и Европа в новом мировом порядке/Пер. с англ. А. Смирнов. — М. РОССПЭН, 2004. — С. 70–76.

⁸ Любецкий В. Эволюция ядерной политики США в 1989 — 2000 гг. // *Мировая экономика и международные отношения* № 9, 2001. — С. 18–26.

⁹ Галака С.П. Проблема нерозповсюдження ядерної зброї у міжнародних відносинах: Монографія. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002, — с. 226–254.

¹⁰ Чумак В. М. Ядерна стратегія США: від перевершення до нерозповсюдження: Монографія. — К.: НІСД, 1999, — с. 200–213.

¹¹ Зленко А.М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін / Худож.-оформлювачі Б. П. Бублик, В. А. Мурликін. — Харків: Фоліо, 2003, — С. 350.

¹² Дудко І. Д. Вказ. праця. — С. 68.

¹³ Дашкевич А., Камінський Є. Вказ. праця. — С. 466.

¹⁴ Чумак В. М. Вказ. праця. — С. 200–213.

¹⁵ Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин : підручник / В. А. Манжола, В. Ю. Константинов, С. В. Андрущенко та ін.; кер. авт. кол. В. А. Манжола; за ред. А. В. Губерського. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. — С. 201.

¹⁶ Зовнішня політика України — 2006: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. — К.: ВД «Стилос», 2007. — С. 203–212.

¹⁷ Галака С. П. Вказ. праця. — С. 230.

¹⁸ Bill Clinton's Second Inaugural Address. 1997, January 20.— http://www.school-for-champions.com/speeches/clinton_second_inaugural.htm.

¹⁹ Рижков М. М. Доктринальний вимір стратегій зовнішньої політики США: від стримування до глобальної демократизації // Автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня д.п.н. — Київський національний університет імені Т. Шевченка. — К., 2007. — С. 26.

²⁰ Галака С.П. Вказ. праця. — С. 226–227.

²¹ Nuclear Weapon Systems and Associated Warheads // Nuclear Successor States of the Soviet Union. The Monterey Institute of International Studies, The Carnegie Endowment for International Peace. — March 1998. — № 5. — P. 20.

²² Галака С. П. Вказ. праця. — С. 227.

²³ Анатолій Шевцов. Крок у без'ядерність // *Міжнародна безпека*. — 1999. — № 1 — с. 9.

²⁴ Чумак В.М. Вказ. праця. — С. 206.

²⁵ Галака С.П. Вказ. праця. — С. 226–227.

²⁶ Леонід Кравчук. Маємо те, що маємо. Спогади і роздуми. — К., 2002, — с. 84.

²⁷ Зленко А. М. Вказ. праця. — С. 367.

²⁸ Там само. — С. 367.

²⁹ Любецкий В. Вказ. праця. — С. 19.

³⁰ National Security Strategy of Engagement and Enlargement. The White House, February 1995.- P. 43.

³¹ Annual Report of the Secretary of Defense to the President and the Congress. Wash., January 1994. P. 57.

- ³² Любецкий В. Вказ. праця. — С. 22.
- ³³ Галака С. П. Вказ. праця. — С. 97.
- ³⁴ Любецкий В. Вказ. праця. — С. 20.
- ³⁵ Smith R. Clinton Directive Changes Strategy On Nuclear Arms // Washington Post, 07.12.1997. — Р. 12.
- ³⁶ Галака С. П. Вказ. праця. — С. 99.
- ³⁷ Любецкий В. Вказ. праця. — С. 23.
- ³⁸ Там само. — С. 23- 24.
- ³⁹ Чумак В. М. Вказ. праця. — С. 207.
- ⁴⁰ Бжезинский З. Еще один шанс. Три президента и кризис американской сверхдержавы. — М.: Междунар. отношения, 2007, — С. 99.
- ⁴¹ Любецкий В. Вказ. праця. — С. 25.
- ⁴² Кейган Р. Вказ. праця. — С. 115.